

KÖNYV ÉS FOLYÓIRAT

Írta: MARTINKÓ ANDRÁS

Úgy hozzátartoznak a mindennapi élethez, mint a lakás, a ruha; sokak számára: akár az étel és az ital. Ami értelmi, eszmei és irodalmi kultúrát az elmúltaktól mint örökséget átveszünk, s amit az eljövendőknek mint örökséget magunk után hagyunk, a legújabb időikig szinte kizárólag ezek valamilyen közvetítésével kaptuk. Testvéreknek látzanak, — és azok is, de más és más korúak, más és más temperamentumuk, műveltségük és barátaik vannak, mint az természetes is.

A könyv idősebb, mint a folyóirat, s abból a vágyból született, hogy a szóban kifejezhető szépség, öröm, kin, képzeletvilág ne ropphenjen el a fény és hang soha vissza nem térő pillanatnyiségával, hanem lépjen be az időbe. A művészet csak ekkor: a mulandóság legyőzésével lett alkotássá. A megrogzítás vágyából, az idővel való dacolásból, az örökkévalóság felé nyújtott emberi ölelésből született: a *könyv*. Mondtuk: az idősebb. Ez jellemén is látszik. A *bezárkózás* az igazi lényege, noha benne az ember tárul ki egy nagyjában korlátlan helyi és időbeli közönség elé; mégis az önmagaféltés nagy alkotása. *Bezárkózik*, megmerevedik, hogy ne váljék minden dilettáns közprédájává. Becsukja a kapukat, s csak annyit mutat magából, ami a könyvben benne van. Önző, akaratos, határozott jellemű *egyéniség* a könyv, mögötte ott érzik alkotója: az *író*. Már kialakult jellem, akin nem lehet változtatni, arisztokrata, mely indokolás nélkül is parancsolóan van, hatni akar másra, de maga a maga világába zárkózik, „becsukódik“. Nem véletlen s nemcsak technikai megoldás, hogy a könyvnek táblája, fedele s olykor kapcsa van: ez szimbólum is.

Idők múltával kissé meg is keseredett, konvencionálissá s olykor vaskalaposá lett. A folyóirat, az újság alkalmazkodik az időhöz, az újabb rokonszenvekhez és divatokhoz, ő: a könyv — már legalább is a vérbeli könyv — megmarad a *kevesek olvasmányának*. S e keveseket valamilyen láthatatlan földalatti műveltségi szálakkal éppen a könyv tartja össze. Fiatalabb öccsei fecsegnek erről-arról, ha ő szól: *örök és maradandó* dolgot akar mondani. Amazok az életből csak napokat látnak, csak részleteket kapnak el: a könyv a részben is az *egészet* akarja adni.

A könyv természetesen *nem az élet*: több annál és kevesebb. Több, mert a helyhez és időhöz kötött s mindig csak pillanatokban élő élet és ember örök egészét: legigazibb lényegét akarja megragadni, megrogzítani. De kevesebb is: mert individualista, arisztokratikus göggyében távoltartja magától az élet mindennapibb, szegényesebb szempontjait. A könyv akkor élte virágkorát (nem a mennyiségre gondolok, hanem egyetemes jelentőségére), mikor az írásművészet valóban művészet, az irodalom a kevesek arisztokratikus életformája és a szellemi kiváltságosság szim-

bóluma volt. Mihelyt azonban az *irodalom és az élet* határvonalai kezdenek összemósodni, mikor az irodalom a társadalmi, tudományos, művészeti étellel kezd közel — olykor szinte azonos — lenni: elkerülhetetlen lett a merev, konzervatív, arisztokratikus könyv detronizálása és — ha nem is a helyébe, de — mellé ültetése egy új irodalmi életformának: a *folyóiratnak*. „*Élet és Litteratúra*“, ezt a címet adja Kölcsey és Szemere folyóiratának 1826-ban. Ez a cím igen találó a folyóirat számára: mert a folyóirat nemcsak irodalmi forma, hanem az írott formában megjelenő *szellemi élet egy új megnyilvánulási formája*. A könyvvel szemben lemondott sok mindent: az örök és maradandó igényéről, le az arisztokratikus magatartásról, az elzárkózottságról, — és lemondott az íróról, hogy helyett adjon a *szerkesztőnek*. A szerkesztő nem teremt, hanem szerkeszt, a mindenkori érdeklődésnek megfelelően és érdekek megfelelően válogatja azt, ami az új közönségnek megfelel. Első s máig is megmaradt elnevezései (*Revue, Spectator*, azaz *Szemle, Néző, Figyelő*) is mutatják, hogy ebben az esetben valaki szétnéz a külső világban, s az onnan nyert vagy oda hatni akaró irányítások, eszmék a döntők. Örök helyett az aktuális, maradandó helyett a hét, hónap friss élete, arisztokratikus elzárkózás helyett demokratikus „keveredés“.

Mert a folyóirat nemcsak belső, hanem külső, azaz a *közönség* felől származó igényből is született, és születése ideje (a XVIII. század) egybeesik a társadalmi, anyagi, politikai és kulturális demokratizálódással s így az irodalmi szempontból számbajövők ugrászerű megnövekedésével. Egybeesik tehát egyrészt a mohó tudományssomjival, irodalmi-művészeti vágyódással, másrészt azzal a kötelezettséggel, hogy a tudományt és művészetet apródonként, adagonként és lehetőleg népszerű nyelven juttassák el az új olvasóknak. És lehetőleg „mindenből mindenkinek“: a könyv egyéniség, tartalma általában egységes, a *folyóirat felbontja a könyv egységét, autonómiáját, egyszerűségét*, s hoz egy új formát, mely azonos és mégis mindig más, mely havonként, negyedévenként, évenként megjelenik, mint egyazon egységnek a mindenkori pillanathoz alkalmazkodó példánya. És hoz új formát, mely számot vet a közönségnek fokozottabb rétegződésével és az ebből, meg az érdeklődés általános kiszélesedéséből adódó többirányú, sőt lehetőleg minden irányú igényével. Jellemző, hogy nálunk például *Mindenek Gyűjtemény* címen indít Péczeli József folyóirat-félt (1789—1792), de a későbbi és hosszabb életű *Tudományos Gyűjtemény* elnevezés is jellemző, meg a szintén szuggesztív „*Museum*“ is.

Mindez annak a jele, hogy a XVII—XVIII. században (országokonként különbözően) *szétválik* egyrészt a *szépirodalom*, meg a magálában járó (majd rohanó) *tudományos irodalom*, de csak az „irodalom“ egységében s az azt szimbolizáló könyvben, — viszont a folyóirat éppen a szépirodalom és a tudományos

irodalom egyenrangúvá válásának tényéből született. Ha az első folyóiratok még „mindenes gyűjtemények” is, rövidesen megindulnak a szakfolyóiratok, amikor is a tudomány teljesen függetleníti magát az irodalom addigi egyetemes jelentésétől és gyámkodásától. Ezentúl az irodalom nem egyeduralgó, hanem a közönség szellemi életének csak egyik része.

De mást is jelent a folyóirat megjelenése. A könyv — mint mondtam — auctoritásból született, zárt világ, és az olvasónak beleszólása nem volt. A folyóirat viszont szükségből — és alkalmazkodásból született. A folyóirat már legalább annyira a közönségé, mint a szerkesztőé. A közönség magáénak is érzi, jogot formál vele szemben, követelődzik, felszólal, helyet kér és kap. A *folyóirat az a kapu, melyen át a közönség belépett az irodalom belső termeibe*; az a tér, ahol először kapott alkalmat az eldugott tehetség és a nagyhangú dilettantizmus, a folyóirat fedez fel először írókat — és irodalmi méregkeverőket. Ez azt jelenti, hogy a folyóirat közönsége sokkal közelebb van a folyóirathoz, mint az olvasó a könyvhöz, nem mint élményhez, hanem mint irodalmi életjelenséghez. Az író messze van s könyv révén még messzebb kerül, a folyóiratot házhoz szállítják és vele házhoz az irodalmi élet legfrissebb megnyilvánulásait is. A folyóirat ablaka nyitva van, s az író egész „családi” szellemi és erkölcsi magatartása a betekinthetőség révén nyilvánossá válik, sőt, olykor — hiszen a művész hajlik a közönség előtt való játszásra — fitogtatóvá és közönségessé. *A modern írói magatartásnak a folyóirat lett a dajkáló ágya*: a könyv időben és térben elválasztja az írókat, a folyóirat viszont — a nyilvánosság előtt, sőt, a nyilvánosság számára — összehozza vagy szembe állítja őket talán ugyanabban a számban. Így születik meg az irodalmi *vita*, *kritika* — és a *személyeskedés*, ezt aztán még inkább elmérgesíti az a tény, hogy a folyóirat az olvasónak is lehetőséget ad a véleménynyilvánításra. A folyóirat az író alá hullámokat ad, de — ki is szolgáltatja ezeknek a hullámoknak; a könyvben az író egyeduralgó, a folyóiratban a legjobb esetben is csak primus inter pares, főszereplő. De a modern író szereti a főszerepeket, jobban talán, mint az alkotást. Ezért is vágyik az új kor írója folyóiraatra — nálunk Bessenyeitől, Kazinczytól kezdve — persze lehetőleg olyanra, amelyet ő irányít s amely így őt propagálja, a közönség érdeklődését íranta állandóan ében tartja. És a fiatal írók bármínemű társulása ezért végződik mindig folyóirat-alapításban Petőfiéktől a Nyugatosokon át napjainkig, mert a folyóirat bizonyos tekintetben több, mint a mű.

De ha a folyóirat ad is kedvező lehetőségeket az írói személyiség (és személyeskedés, önkultusz) fejlesztésére, az író-olvasó viszonyának bensőségebbé tételére, ugyanakkor új kötelességeket is ró az íróra. Hiszen a közönség a régi elfogadó magatartás helyett itt

már követelődzővé kezd válni. Követeli a könnyedebb, csevegőbb hangot, követeli a legnehezebb problémáknak számára is hozzáférhető alakban való tálalását, s követeli végül a *kisszerűséget* az ihletben, azaz a nagy műveknek aprópérezre való felváltását. Olyan aprópérezre, melyly havonta ki lehet elégíteni az ő irodalmi-kulturális igényét s azt a tudatot kell benne kelteni, hogy: eleget kapott. Ez nem könnyű feladat. Egyáltalán *nem bizonyos, hogy a jó író folyóiratszerkesztőnek is jó, sőt, a magyar példák — mind a régi, mind az újabb korban — éppen az ellenkezőre mutatnak*. Nagy íróink ilyen természetű vállalkozása rendszerint anyagi bukással végződött: folyóiratuk vagy túlságosan elvont, tudós, magasszínvonalú, exkluzív írói és művészi világ tükröződése, sokszor meg ihletben önkéntelenül is súlyosabb lett és a könyv felé hajolt: könyvvé vált. (Ez lett a sorsa például Csokonai, Arany, Kölcsey, Vajda János folyóiratának, de Babits vagy Móricz Zsigmond példája is tanulságos.) A folyóirat szerkesztéséhez ugyanis elsősorban nem írói, hanem szerkesztői kvalitások kellenek: a munkatársak helyes kiválasztása, tapintatos, de határozott irányítása, a közönség érdeklődési irányának intenzív figyelemmel kísérése, az irodalmi élet társadalmi, anyagi, üzleti szempontjainak éber tekintetbe vétele. (A nagy író a munkatársakkal szemben vagy erőszakos, vagy teljesen liberális, az anyagi, társadalmi stb. szempontok iránt csak a legritkább esetben van érzéke. Csak Jókai esetét kell itt megemlítenem.) A szerkesztőnek is kell és van is auctoritása, de ez már nem a mún, hanem egy irodalmi-társadalmi-anyagi *helyzet*en alapul, s ez a tekintély most már nem is a műből sugárzik az olvasóra, hanem a szerkesztő helyzetéből a munkatársak helyzetére... A nagy magyar írók mind saját, mind mások esetében ezekről a szempontokról feledkeztek meg, és ezért bíztak folyóiratot Kölcseyre, Aranyra, Vörösmartyra, Petőfire, Jókaira, meg Babitsra és Móriczra, holott a folyóirathoz Döbrentei Gábor, Bajza József, Gyulai Pál kell. Természetesen lehet olyan eset — és az utóbbi időben elég gyakori —, hogy a nagy író csak a nevét adja a folyóiratnak, s a „szerkesztést” egy vagy több szerkesztő-egyéniesség végzi. Ezek aztán vállalják a folyóirat-jelleggel járó *nem irodalmi* feladatokat, sokszor túlzott mértékben is. Ez azonban érthető, hiszen számukra a „lap” nem a szép szolgálatába állított irodalmi (vagy tudományos, művészi) megjelenési forma, hanem anyagi és hivatali társulás (és társulat), és a társulás érdekeit — érthetően — többre tartják a folyóiratok felett álló egyetemes művészi érdekeknél... Az irodalmi *klíkk* először a folyóiratok körül alakulhatott ki, — és minden irodalmi *klíkk* folyóiratot akar alapítani. Így válik aztán a folyóirat egy — az egyetemes irodalomtól majdnem független — keretté és kaptárrá, melynek lakói egy királyné uralma alatt közösen szorgoskodnak a méz gyűjtésén, egy-

mást szagukról megismerik, viszont a nem kaptárbelit könyörtelenül kilökdösik...

Könyv és folyóirat ma már meglehetősen világosan elhatárolt „életterben“ mozog, határaik elég világosan meg vannak vonva. Kezdetben azonban érdekes nyomon követni az írók útkeresését egy új irodalmi megjelenés irányában. Rendkívül érdekes könyv-folyóirat keverékek születtek így. Bessenyei pl. „Magyar Nézőt“ ad ki, holott az nem folyóirat (hiszen a könyv egyszerűsége benne az uralkodó jelleg), inkább röpirat, kiáltvány. Egyideig a levelezésben vélik megtalálni azt a modernebb, közvetlenebb irodalmi viszonyformát, melynek révén valaki magához csatolja a többi író, lekötelezi, neveli, követőkké teszi, fényesre hízeli, majd fel- és kihasználja. Az Erasmusig visszamenő s Voltaire-ben kiteljesedő európai levelezés tulajdonképpen a folyóirat első formája. Már csak a közönség hiányzik... Ilyen átmeneti lény az *Évkönyv* (ilyen volt az említett Minden Gyűjtemény) vagy *Almanach, Kalendárium* („Magyar Dámák Kalendáriuma“), Csokonai próbálkozása (Diétai Magyar Múza) szintén a folyóirat-igény félreismeréséből származott, — ő saját költeményeit akarta ennek ürügyén kiadni. Kisfaludy Károly *Auróra*ja már egészen közel van a folyóirathoz, de még benne is érezni — ahogy például az *Árvíz*könyvben, meg a sokáig élő folytatásos regényben is —, hogy ezek a *könyv feldarabolásával* szerkesztett folyóiratok. Elfeledkeztek arról, hogy a gyermekruha nem a felnőttek ruhájának szétvágásából készül, hanem önálló életű, jellegű, természetű termék. Ahogy a folyóirat is nemcsak terjedelmében, változatosságában, többszoriságában különbözik a könyvtől, hanem egész belső világában, törvényeiben, igényeiben, meg főleg a közönséghez való viszonyában.

Érdekes lenne egyszer vizsgálat alá venni a magyar írók feszélyezettségét a folyóirat-tal szemben. Mert közismert tény, hogy nálunk nem a legnagyobb írók látták el és látják el a folyóiratokat anyaggal, noha minden időben szinte kényszerítették őket bizonyos körülmények (baráti kapcsolatok, anyagiak) erre a munkára. Talán iskolai nevelésünk következménye ez, hiszen a megjelenési forma eszményül mindig a *könyv* áll a diák szeme előtt, folyóiratot alig lát nyolc esztendő alatt, talán szemérmességük az oka, hogy a folyóirat vulgáris érdeklődése előtt nem szívesen takaróznak ki, hanem könyvbe rejtik inkább magukat, talán — gögjük. Mindenestre az a helyzet, hogy a folyóiratoknak legtöbbszörre csak melléktermékeiket, pillanatnyi ötleteket, nagyobb alkotások hulladékait, a fáradság, szeszély és kényszer alkotásait adják. De még így sem tudnak ellenállni a kísértésnek, hogy a legelső adódó alkalommal könyvvé ne szedjék össze ezeket a másodrendű alkotásokat. Talán azt vélik: ezáltal, a könyv méltósága által nagyobb súlyt kapnak. Távolról sem: még a legművészből, legérdekesebb folyóiratcikkekből, novellákból összefűzött könyv sem fogja soha az egy-

SZÁGULDJ, SZABADSÁG!

FÖLDESSY GYULÁNAK

Te észveszejtően szépséges,
jelzőkkel ki nem fejezhető érzés,
ki az Istennel vagy azonos s tán
annál is több, te legbűvöletesebb
szó és fogalom:

Szabadság! egyetlen öröm!

Utánad kiabál-ímadkozik és

káromkodik a soha le

nem mondó örült vágyakozás!

Ha milliószor, szinte a megnémulásig

kiáltom neved, az is kevés

kifejezni a valóságot: mi vagy!

Inkább az éhhalált, az álmatlan

kóborlást hosszú esztendőkön által,

mint lemondani rólad!

Csak az igaztalanul megalázott,

a különb méltóságért szenvedő Isten-arcú rab

tudja, mit jelent a te szentséges vigaszod.

Olyan ragyogó-tiszta s olyan fenséges vagy,

[hogy

már csak a közhely szavai fejezhetik ki,

örökkévaló a te valóságod! Népek és egyedek,

szentek és bolondok imádkoznak a te

[országodért

hosszú évszázadok óta — mindhiába.

Ó, csepegtess hát végre lélekgyógyító

cseppjeiből e szörnyű rabságban

egy csillapító cseppet nekünk, ha

ég és föld cserbenhagyta is az egész

[emberiséget!

Ó, szakadj, szomjúságot csillapító zápor

a szikkadt-száraz földre már!

Ne hagyj kiszáradni minket! Száguldjon

[elemeid

dörgő vihara s győzd le végre a sötétség

hatalmát, győzd le az egész világot,

fenséges Isten: Szabadság!

BERDA JÓZSEF.

ség, az egyszerűség és a folytonos ihlet benyomásait kelteni, hanem magán viseli a különböző időben, hangulatban, ízlésben, ihletben és célban fogantság heterogénységét. A nagy novelláskönyvek és tanulmánykötetek mindig *könyvnek* készültek: azaz ízlés- és ihletességéből örök mondanivalóval a könyv-olvasó számára. Aki folyóiratba ír, annak sok előnye van a könyvíróval szemben — munkatempóban, időben, irodalmi helyzetben —, de viszont vállalnia kell a folyóirat jellegéből származó hátrányokat is.

Egyébként a folyóirat sem jelenti a könyvnyomtatás révén kialakult irodalmi megjelenési formák végső fokát. Ahogyan a könyvforma megbomlását alapjában véve egy új közönség és annak új természetű igénye idézte elő, ugyanúgy a közönség további átalakulása, feltöltődése — meg a technikai eszközök rohamos fejlődése — világrahozta: az újságot. A könyv, folyóirat, újság viszonya új helyzetet teremtett, érdemes megfigyelni és egy alkalommal külön szólni róla.